
Г л а с н и к
Етнографског института
Српске академије наука и уметности

LV (1)

Београд 2007

Г

Е

И

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LV
No. 1

Editor in chief:

Dragana Radojičić

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Marina Martinova, Natalija Puškareva,
Elena Uzeneva, Milica Bakić-Hayden, Elefterios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović,
Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:

Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Dimitrije Stefanović and
associate member of the SASA Vojislav Stanovčić, at VIII meeting of the
Department of Social Sciences SASA, on October, 2007.

BELGRADE 2007

УДК 39(05)

ISSN 0350-0861

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ГЛАСНИК
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
LV
свеска 1

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Марина Мартинова, Наталија Пушкарева,
Елена Узенева, Милица Бакић-Хајдин Елефтериос Алексакис,
Петер Славковски, Софија Милорадовић, Бојан Жикић,
Јелена Чворовић, Младена Прелић, Љбиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на VIII седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној октобра 2007. године, на основу реферата академика Димитрија
Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2007

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.yu
www.etno-institut.co.yu

Рецензент:
академик Димитрије Стефановић
дописни члан САНУ Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод на енглески:
Јелена Чворовић

Коректор:
Марија Ђокић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства науке Републике Србије

Део радова у овом Гласнику резултат је рада на пројектима:
Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка
проучавања културних процеса (бр. 147020), *Антрополошко испитивање комуникације у*
савременој Србији (бр. 147021) и *Етницитет: Савремени процеси у Србији, суседним*
земљама и дијаспори (бр. 147023), које је у целини финансирало МН РС.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 35/III), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS.SR-ID 15882242

Садржај Summary

Оригинални научни радови

<i>Мирослава Малешевић</i> , Хришћански идентитет секуларне Европе	9
<i>Miroslava Malešević</i> , Christian identity of secular Europe	28
<i>Љиљана Гавриловић</i> , Приче о истини и толеранцији: креатори и креирани	29
<i>Ljiljana Gavrilović</i> , Stories About the Truth and Tolerance: The Creators and the Created	43
<i>Срђан Радовић</i> , Глобализација идентитета у закаснелој транзицији: представе о Европи и Србији међу студентима у Београду	45
<i>Srđan Radović</i> , Globalization of Identity in the Delayed Transition: Notions About Europe and Serbia Among Students in Belgrade	59
<i>Иван Ђорђевић</i> , Владе Дивац – недовршена транзициона бајка	61
<i>Ivan Đorđević</i> , Vlade Divac – Unfinished Transition Fairy Tale	75
<i>Јана Баћевић</i> , Дан заљубљених као Осми март транзиционе Србије. Анализа једног (новог?) празника	77
<i>Jana Bačević</i> , Valentine’s Day as the 8 th March of Transitional Serbia. Analysis of a (New?) Holiday	89
<i>Радост Иванова</i> , Свети Валентин vs. Свети Трифон или све в едно	91
<i>Радост Иванова</i> , Свети Валентин vs. Свети Трифун или два у једном	102
<i>Бојан Џикић</i> , Injecting Drug Users’ Utilisation of Public Space in Belgrade: Places, Risk-management, and Habitual Life	103
<i>Бојан Жикић</i> , Коришћење јавног простора од стране интравенских корисника дроге у Београду: места, управљање ризиком и навике	113
<i>Александра Павићевић</i> , Друштвена политика према породици – подруштвљавање или крај једне историјске форме?	115
<i>Aleksandra Pavičević</i> , Social Policy Towards the Family – Socialization or the end of a Historic Form?	124

<i>Весна Трифуновић</i> , Формирање социјалних типова у теорији Орина Клапа	125
<i>Vesna Trifunović</i> , Formation of Social Types in the Theory of Orin Klap	139
<i>Мирослава Лукић-Крстановић</i> , Антрополошки концепт спектакла у мрежи ритуала, светковина и догађаја	141
<i>Miroslava Lukić-Krstanović</i> , Anthropological Concept of Spectacle in the Network of Rituals, Ceremonies and Events	155
<i>Марко Стојановић</i> , Етнографска музејска експозиција у функцији комуникационог процеса	157
<i>Marko Stojanović</i> , Ethnographic Museum Exposition as a Function of Communication Process	170
<i>Maria Koumarianou</i> , Cursed Sites and Cursed Practices. Treasure Hunting at Haunted Places. A Case Study from Greece	171
<i>Марија Кумариану</i> , Уклета места и уклета пракса. Потрага за благом и уклета места. Студија случаја из Грчке	192
<i>Lada Stevanović</i> , Ridiculed Death and the Dead: Black Humor – Epitaphs and Epigrams of the Ancient Greece	193
<i>Лада Стевановић</i> , Подсмевање мртвима и исмевање смрти: црни хумор на епитафима и епиграмима античке Грчке	203
<i>Jelena Čvorović</i> , Gypsy Dragon: an Evolutionary Approach to Narratives	205
<i>Јелена Чворовић</i> , Прича о циганском змају: еволуциони приступ наративима	215
<i>Марија Илић</i> , Фолклорна анегдота: између мемората и фабулата – теренска истраживања Срба у Медини (Мађарска)	217
<i>Marija Ilić</i> , Folklore Anecdote Between Memorata and Fabulata – Field Research of Serbs in Medina (Hungary)	232
Прегледни чланци	
<i>Гордана Благојевић</i> , Српске школе и настава српског језика у Грчкој у 20. веку	233
<i>Gordana Blagojević</i> , Serbian Schools and Teaching of Serbian Language in Greece in the 20 th Century	244
<i>Александар Бошковић</i> , Клифорд Герц: једна каријера	245
<i>Aleksandar Bošković</i> , Clifford Gertz : a Career	251
<i>Goran Štrkalj, Victoria E. Gibbon, A.Tracey Wilkinson</i> , Teaching Human Variation: Can Education Change Students' Attitudes Towards 'Race'?	253

<i>Горан Штркаљ, Викторија Е. Гибон, А. Трејси Вилкинсон, Предавања о људској разноликости: може ли образовање променити став студената према схватању „расе“?</i>	258

Прикази

<i>Илдико Ердеи, Етнографија музике света – Иван Чоловић, Етно, приче о музици света на Интернету</i>	259
<i>Гордана Благојевић, Светски конгрес: 20th World Congress on Dance Research “Promotion of diversity”</i>	262
<i>Марта Стојић, Радост Иванова, Култура наше свакодневице</i>	263

Весна Трифуновић

Етнографски институт САНУ
vesnita@eunet.yu

Формирање социјалних типова у теорији Орина Клапа*

Овај рад представља приказ теорије америчког социолога Орина Клапа о социјалним типовима које налазимо у свакодневном говору и сленгу. Као такви, социјални типови су део неформалне друштвене структуре, па често нису препознати као битан предмет, пре свега, социолошких истраживања. Клап својим радом скреће пажњу на ове типове и њихову друштвену функцију, и идентификује их као веома значајне за упознавање друштва које их производи.

Кључне речи: социјални тип, типизација, сленг, свакодневни говор, неформална друштвена структура

Увод

Теорија Орина Е. Клапа о социјалним типовима и приступ који је овај аутор развио у њиховом проучавању представљају узбудљиве и веома интересантне радове у области социологије и антропологије. У српској социологији и антропологији, међутим, Клапове студије на тему социјалних типова недовољно су познате. Циљ овог рада је, зато, да обради ту област Клаповог интересовања, којој је посветио три књиге¹ и десетак радова²

* Овај текст је резултат истраживања на пројекту бр. 147020: „Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка проучавања културних процеса“, који у целости финансира МН РС.

¹ Orrin E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1962.; *Heroes, Villains and Fools: Reflections of the American Character*, San Diego: Aegis Pub., 1972.; *Social Types: Process, Structure and Ethos, Collected Studies*, San Diego: Aegis Pub., 1971.

² Orrin E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools, as Agents of Social Control*, American Sociological Review, Vol. 19, No. 1. (Feb., 1954); *The Creation of Popular Heroes*, The American Journal of

објављених у разним америчким социолошким часописима и да тиме, бар делимично, допринесе упознавању са веома апликативним идејама овог аутора.

Нажалост, недостатак поузданих извора условио је то да се о Орину Клапу могу изнети веома штуро биографски подаци. Орин Едгар Клап (Orrin Edgar Klapp) био је уважени амерички социолог, који је од 1948. до 1973. године предавао на државном универзитету Сан Дијега. Докторску дисертацију на тему „Херој као социјални тип“³ одбранио је на Чикаго универзитету 1948. године. Након одласка у пензију, држао је предавања у Канади. Живео је од 1915. од 1997. године. С друге стране, о ауторима чије су идеје и теорије утицале на Клапа, а првенствено на његову теорију о социјалним типовима, може се рећи много више. Ова чињеница, делимично, надокнађује недостатак личних података о Орину Клапу у том смислу што нам, такође, може пружити оквир за боље разумевање његовог рада и специфичног приступа социјалним типовима. Од тих аутора, сâм Клап издваја: Роберта Е. Парка (Robert E. Park), Ернеста В. Барџеса (Ernest W. Burgess), Нила Андерсона (Nil Anderson), Харвија Зорбоа (Harvey Zorbaugh), Еверета Хјуџиса (Everett Hughes), Луиса Вирта (Louis Wirth), Семјуела М. Стронга (Samuel M. Strong) и Џорџа Херберта Мида (George Herbert Mead).

Већ сâм поглед на ова велика имена упућује на чувену Чикашку социолошку школу, чији је Клап несумњиви следбеник у својој теорији социјалних типова. Ова школа, позната и под именом Људска екологија⁴ (Human ecology), у првој половини двадесетог века била је први и најзначајнији социолошки центар у Америци. Њене основне одлике биле су прекидање кабинетског приступа друштвеној стварности и инсистирање на емпиријским истраживањима применом квалитативне методологије⁵. Најзначајнија истраживања, која је Социолошка катедра Чикашког универзитета спроводила, одвијала су се у оквиру града Чикага, па је тиме дат

Sociology, Vol. 54, No. 2, (Sep., 1948); *Notes toward the Study of Vilification as a Social Process*, The Pacific Sociological Review, Vol. 2, No 2 (Autumn 1959); *American Villain-Types*, American Sociological Review, Vol. 21, No. 3 (Jun., 1956); *The Fool as a Social Type*, The American Journal of Sociology, Vol. 55, No. 2 (Sep., 1949); *Mexican Social Types*, The American Journal of Sociology, Vol. 69, No.4 (Jan., 1964); *The Clever Hero*, Journal of American Folklore, Vol. 67, No 263. (Jan. 1954); *Hero Worship in America*, American Sociological Review, Vol. 14, No 1 (Feb. 1949); *The Folk Hero*, The Journal of American Folklore, Vol. 62, No. 243 (Jan., 1949); *Social Types: Process and Structure*, American Sociological Review, Vol 23, No 6 (Dec., 1958)

³ Orrin E. Klapp, *The Hero as a Social type*, diss., University of Chicago, 1948.

⁴ Реч је о проучавању интеракције човека и његове околине, аналогно интерактивним процесима који се развијају између биљака и животиња и њиховог окружења.

⁵ Квалитативна методологија била је основна методологија коју су користили представници ове школе и подразумева студије случаја (case study), партиципацију и опсервацију (participant observation), животну историју (life history) и анализу садржаја (content analysis).

и велики допринос развоју урбане социологије, што је још један назив под којим је ова школа позната.

Објективни разлог настанка Чикашке социолошке школе јесте, пре свега, убрзан и интензиван развој америчких градова почетком двадесетог века, на првом месту – развој Чикага. Досељавање црначког становништва са југа, људи са села и из мањих градова, али и Европљана различите етничке припадности довело је до проблема адаптације становништва разноликог културног наслеђа. Бурни развој Чикага пратио је пораст криминала, стварање сиромашних четврти (тзв. сламова) и, уопште, промена структуре града. Одатле је произашао један од основних проблема који је заинтересовао социологе, а то је проблем адаптације појединца на град и утицај града на појединца. Представници Чикашке школе бавили су се овом проблематиком под значајним утицајем немачке социолошке мисли, на првом месту – Георга Зимела (Georg Simmel), који је истицао значај велеграда у обликовању и преображавању духовног живота појединца и у стварању психолошког типа велеграђанина. Нарочити одраз Зимелове мисли може се уочити у схватању Луиса Вирта о граду као ствараоцу особеног начина живота, које је опет битно за разумевање Клаповог рада о социјалним типовима. По Вирту, наиме, величина и густина модерних градова значајно утиче на људе и њихове интеракције, доприносећи преласку са тзв. примарних односа на секундарне.⁶ Вирт уочава још неке особине велеградског начина живота, од којих су за Клапов рад најбитнији анонимност појединца и површни, сегментирани и безлични карактер међуљудских односа.

Од теоријске и методолошке важности на пољу социјалне психологије, нарочито за Парка и Барцеса, било је и дело „Пољски сељак у Европи и Америци“, аутора Вилијама И. Томаса (William I. Thomas) и пољско-америчког социолога Флоријана Знањецког (Florian Znaniecki). Захваљујући овој студији, Парк је у свој категоријални апарат укључио појмове као што су темперамент, карактер, типови личности и четири жеље (за новим искуством, сигурношћу, саосећањем и признањем). Теорија Орина Клапа о социјалним типовима припада, пре свега, овој области социјалне психологије, која је била посебно поље истраживања Чикашке школе. У складу с тим, Клапов рад се базира на теорији личности, теорији сопства, концепту концензуса, теорији улоге и другим социјално-психолошким појмовима које су формулисали Роберт Е. Парк, Ернест В. Барцес, Џорџ Х. Мид, Клифорд Шо, Херберт Блумер, Луис Вирт и други. Сам Клап издваја Мидову *теорију сопства* и Парков *концепт концензуса* као посебно битне за његов рад о социјалним типовима. Такође, треба напоменути и то да је већина истраживања у оквиру Чикашке школе често ишла на утврђивање елемената

⁶ Житељи градова, наиме, не долазе у додир са другима као са индивидуама, већ као са особама у одређеним улогама. Становник града, на пример, у току дана успоставља контакт са продавцима, таксистима или благајницима, са којима не развија дубоке личне односе и са којима долази у додир само захваљујући њиховим друштвеним улогама.

друштвене контроле у поједином подручју града. Клапов рад о социјалним типовима није у том погледу изузетак.

Приступ Орина Клапа социјалним типовима

Рад Орина Клапа о социјалним типовима интересантан је из више разлога. Клап је, пре свега, намеравао да дâ преглед најзначајнијих социјалних типова у америчком друштву који се откривају у свакодневном говору. На тај начин, сматрао је, може се приступити области друштвеног живота која лежи ван институционализованих статуса формалне организације, а којој до тада социолози нису посвећивали нарочиту пажњу. У том погледу, Клап је радио у традицији својих претходника, Луиса Вирта⁷ и Семјуела М. Стронга⁸, који су се, такође, бавили анализом значења лингвистичких категорија којима људи именују социјалне типове и тиме како ове категорије могу да допринесу проучавању одређене групе. Клапова оригиналност се састоји у томе што у своју теорију уводи три базична социјална типа (Хероја, Ниткова и Луду) у оквиру којих врши класификацију великог броја најзначајнијих типова који се налазе у свакодневном америчком говору, вицевима и фолклору, али је она и у прилично амбициозном досегу његовог рада, који на основу ових типова обухвата, безмало, разматрање америчког карактера у промени.⁹

Као најбогатији извор сазнања о социјалним типовима које друштво производи, Клап идентификује сленг. Метод који користи у идентификовању тих типова преузима у великој мери од Стронга, који га је развио при сакупљању социјалних типова црначке заједнице у Чикагу. Први Клапов методолошки корак састојао се у креирању листе назива различитих врста особа и улога, коју је потом презентовао испитаницима, тражећи од њих да их опишу и додају друге типове којих могу да се сете. Списак је нарастао на преко осам стотина различитих термина и тек тада је понављање постало доминантно. Сакупљањем и дефинисањем овако великог броја, углавном вулгарних израза необразованих људи са улица великих америчких градова, Клап је успоставио и чврст ауторитет у „сленгологији“.

Орин Клап се у свом раду бави апстрактним социјалним типовима, регистрованим у популарном говору и стварним животним ситуацијама. Како сâм сматра, то је једини начин да се стекне увид у неформалну мрежу улога, која чини важан део друштвене структуре. Пред нама је, дакле, дело које у

⁷ Louis Wirth, *The Getto*, *The American Journal of Sociology*, Vol. 33, No. 1. (Jul., 1927), pp. 57-71; *Some Jewish Types of Personality*, *Proceedings of the American Sociological Society*, XXXII (1926), pp. 90-96.

⁸ Samuel M. Strong, *Negro-White relations as Reflected in Social Types*, *The American Journal of Sociology*, Vol. 52, No.1. (Jul., 1946), pp. 23-30. ; *Social Types in the Negro Community*, diss., University of Chicago, 1940; *Social Types in a Minority Group: Formulation of the Method*, *American Journal of Sociology*, LII (1946), pp. 563-573.

⁹ Orrin E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1962.

себи комбинује теорије и приступе представника Чикашке социолошке школе, у циљу осветљавања начина неформалне друштвене комуникације и организације, као и њиховог значаја за припаднике одређене заједнице, али и за саму ту заједницу.

Основни појмови у Клаповој теорији социјалних типова – процес типизације

Како би се објаснила теорија Орина Клапа о социјалним типовима, на самом почетку је неопходно узети у обзир и размотрити основне појмове којима овај аутор оперише. Треба, дакле, појаснити шта тачно Клап подразумева под социјалним типом и подвући разлику између овог појма и других појмова са којима се такође срећемо у његовом раду на ову тему. Појам социјалног типа се, међутим, у Клаповој теорији не може разумети уколико немамо у виду *процес типизације*. Зато се може почети од објашњења шта аутор подразумева под овим процесом и какав значај му придаје.

Типизација се, укратко, може дефинисати као процес кроз који пролази сваки припадник једне заједнице, покушавајући да изгради себе и свој идентитет, и то у зависности од тога који статус жели да задобије у тој заједници. Овај облик типизације Клап назива *типизацијом сопства*. Други облик који аутор идентификује, *типизација других*, подразумева начин на који особа опажа остале припаднике своје заједнице, стварајући о њима одговарајуће представе. Клап доводи у уску везу самотипизацију и типизацију другог, сматрајући да типизација другог игра значајну улогу у грађењу сопственог идентитета. Ми, наиме, стварамо слику о себи и путем тога како видимо себе кроз погледе других које смо сами типизирали. „Без знања о томе какав је други не можемо знати какав значај да придамо његовом одобравању или неодобравању и како да се меримо према њему. Без знања о њему не можемо знати ко смо ми.“¹⁰ Процес типизације је присутан како у традиционалним, тако и у модерним друштвима, и овде треба истаћи да је Клап, у складу са приступом урбане социологије, разматрао овај процес, пре свега, у оквиру модерног, тачније – америчког друштва. Ова чињеница је веома битна јер, као што ћемо видети, аутор придаје нарочит значај процесима типизације другог и самотипизације у модерним друштвима.

Према Клапу, појединац може вршити самотипизацију путем многобројних спољашњих „знакова“ које одаје, као што су одевање, фацијална експресија, интонација, или речник који користи. Особа се може типизирати и према појединцима са којима се дружи, према животном стилу или према истакнутој друштвеној улози. Контекст модерног друштва чини овај процес изузетно значајним, с обзиром на то да се модерно друштво састоји од великог броја припадника који се не познају добро, али који,

¹⁰ О. Е. Klapp, *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*, 5.

стицајем околности, долазе у међусобни контакт. Површност оваквих односа условљава слободу коју појединац има у креирању свог идентитета, и то манипулацијом наведених знакова. У том смислу можемо говорити о посебној стратегији коју та особа користи да би представила себе другима, и ова манипулација је могућа све док околина ту особу не познаје довољно добро.

Појединац, такође, врши типизацију других, и то најчешће, како Клап каже, према ономе што се о њима говори, или на основу њихових поступања. Чини се да Клап овде пропушта да укаже на то да ова процена другог може зависити и од начина на који се он сâм представља путем процеса самотипизације. Креирање сопственог типа не мора се обавезно поклапати са стварним карактеристикама појединца, што ће рећи да се особа може представљати у нешто другачијем светлу од тога каква је заиста. У зависности од успеха у том свом представљању, она ће бити и опажена од стране других на одређени начин.

Наведени процеси самотипизације и типизације других имају велики значај како за самог појединца, тако и за друштво у целини. На индивидуалном плану, овај значај се, као што је поменуто, огледа најпре у креирању сопственог идентитета. „Можемо усвојити премису да је свако у модерном друштву заинтересован за стварање сопственог типа“, каже Клап и наставља: „Особа која није сигурна који је њен тип, није сигурна у то ко је и које улоге су јој прикладне. Особа је пронашла себе када је успоставила у свом уму задовољавајући тип који и другима даје уверење да ту особу познају.“¹¹ Социјална типизација на нивоу једног друштва, нарочито модерног, неопходна је будући да су статуси и идентитети појединца непознати те да се припадници међусобно не познају. Овај процес, зато, омогућава згодан начин процене појединца са којим желимо да уђемо у било какав однос. Друштвени односи, заправо, зависе од постављања другог у одређену категорију, која омогућава да се према њему односимо на одговарајући начин.¹²

Клап се, међутим, превасходно занима за колективни аспект типизације и у складу са њим развија своју теорију социјалних типова. Типизација, наиме, није само индивидуални процес који служи за самоизграђивање и перципирање другог. То је и колективни подухват који оперише представама и симболима као културним производима и који треба посматрати у оквиру друштвеног система. Клап говори о две главне фазе типизирања као колективног подухвата. Прву назива драмско-персоналном и под њом подразумева начин на који се особама додељују јавне улоге дефинисане од стране колектива, али и последице тога како по саму особу, тако и по колектив. Историјски догађаји се могу навести као пример драмског типизирања, будући да велики део онога што памтимо о историјским личностима зависи од улога које су одиграле у одређеним драмама које су подстакле колективну имагинацију. „Вероватно на овај, више него на било

¹¹ Ibid, 3.

¹² Ibid, 4.

који други, начин историја улази у друштво као различита од информација које се могу наћи у приручницима.¹³ Као наш пример можемо навести типизацију Вука Бранковића као издајника од стране колектива, иако историјске чињенице упућују на неоправданост оваквог закључка.

Друга фаза назива се колаборативно-структуралном. Она подразумева да су дефиниције појединаца део представа о типовима које друштво одржава. У овом погледу, социјални типови сачињавају систем, а процес типизирања делује на појединце, колектив и међуљудске односе. Тако се у језику, односно у начину на који људи мисле и причају једни о другима, могу регистровати невидљива мрежа правила и неформална структура. Овој фази Клап посвећује највећу пажњу и наводи да нас у оквиру ње интересују три питања: како се типови формирају, како граде друштвену структуру и како функционишу у оквиру система и као систем. „Кроз ову фазу видимо да људи раде заједно да би одржали систем друштвених типова иако нису свесни његовог домаћаја, а готово сигурно да нису свесни његових функција.“¹⁴ Клап придаје посебан значај овом систему друштвених типова, сматрајући да свако друштво поседује свој специфичан систем, који „даје карактеристично својство нашем животу, вредностима, проблемима и нашем свету и уколико је адекватно интерпретиран, он је кључ нашег националног карактера.“¹⁵

Појам социјалног типа у теорији Орина Клапа

Након објашњења процеса типизације и онога што он подразумева, може се прећи на сам појам социјалног типа. Социјални типови су, по Клапу, апстрактни модели у складу са којима се врши описани процес типизације. Ипак, некада чак и лична имена могу представљати социјални тип, јер упућују на *врсту* особе. Наш пример за ово су Рака и Бица, који означавају посебне типове личности у оквиру домаћег политичког фолклора. Име је, у овом случају, симбол класе која је присутна у нашем уму као појам. То је трајна, упечатљива слика која постоји у друштвеној мисли, у складу са којом се врше карактеризација и типизација појединца, припадника датог друштва. Као што је већ наведено, Клап се, пре свега, бави типовима које је креирала друштвена мисао и који се најпре срећу у свакодневном говору, па најплоднијим извором података о социјалним типовима сматра сленг. „Било која колекција сленга богат је извор типова. Заиста, ја верујем да је креирање сленга повезано са креирањем типова; речник сленга садржи већину најбитнијих имена типова америчког друштва, и функционише у популарном уму као скуп означилаца заденутих за неформалну друштвену структуру.“¹⁶ Битно је, дакле, још једном истаћи да су овде у питању социјални типови којима баратамо у

¹³ Ibid, 7.

¹⁴ Ibid, 7.

¹⁵ Ibid, 7.

¹⁶ Ibid, 8.

свакодневном, обичном говору, најчешће у неформалним ситуацијама, и који нам откривају неформалну друштвену структуру.

Клап нам представља и интересантан начин на који социјални типови настају. „Типови могу бити креирани кроз било који медиј који у колективној мисли евоцира постојану и упечатљиву слику.“¹⁷ Тако су многи типови настали путем досетљивог осмишљавања назива, као што је на пример, „штребер“. Неки су ушли у популарни језик путем комичних анимација (Денис-напаст). Треба поменути и то да су многи писци били прави мајстори у креирању типова у својим делима попут Шекспира, Дикенса, Молијера, Нушића, али били су то и глумци који су својим умећем створили ликове заувек урезане у мисао публике, попут Чарли Чаплина. Социјалне типове производе и психолози својим стручним терминима (интровертан, мазохиста, садиста), који прелазе у свакодневни језик да би означили нешто друго од онога што су њихови аутори намеравали. Међутим, за већину социјалних типова се не зна како су настали. Клап закључује да су они, ипак, производ целокупне групе и, пре свега, њено власништво. „Иако се налазе у различитим медијима, често као креације уметника, социјални типови су заправо створени од стране људи који их користе.“¹⁸

Можемо поставити питање: када је особа из свакодневног живота постављена у категорију неког социјалног типа. Клап даје одговор по коме особа припада одређеном социјалном типу онда када су њен изглед и понашање толико блиски том типу да се третирају као његов пример. То значи да није битно да ли је појединац вољан да прихвати такво одређење себе или не. Не можемо прихватити нечије издавање за одређени тип (на пример за пророка) уколико га остали не виде тако. Према Клапу, дакле, у процесу типизације појединца, друштво је то које „има последњу реч“.

Овде је прилика да назначимо разлику између још неких појмова са којима се срећемо у Клаповој теорији социјалних типова. То је, наиме, разлика између социјалног типа, модела и норме. Социјални тип је, као што је наведено, апстрактан концепт, док су модели увек довољно конкретни да могу илустровати значење тог концепта. Тако можемо говорити о лику *Кир-Јање* као о моделу социјалног типа, у том смислу што нам омогућава да стекнемо јасну представу о томе шта је *Кир-Јања*. *Кир Јања* је овде, дакле, и модел и социјални тип. Уколико користимо овај концепт, не само у сврху разумевања стварности него и као представу у складу са којом организујемо своје понашање, онда је то норма. Укратко, социјални тип је апстрактан концепт, али само онај који је позитивно или негативно вреднован као норма. Модели су, с друге стране, конкретни објекти који норму или тип чине „опипљивим“ и „видљивим“.

Клап велику пажњу посвећује разматрању типизације славних личности, сматрајући да су оне нарочито подложне овом процесу. Наиме, кроз

¹⁷ Ibid, 9.

¹⁸ Ibid, 11.

процес типизације гради се јавни лик дотичне познате особе, и то на тај начин што надимак, који се за ту особу осмишљава, „погађа“ њене „најизразитије“ особине. „Тим путем јавна фигура претвара се у друштвено појмљиву представу, она улази у друштво и у Диркемовском смислу постаје друштвена чињеница.“¹⁹ Нема квалитативне разлике између типизирања познатих личности и обичног припадника заједнице. Типизација се, дакле, у оба случаја заснива на истим принципима и разлика се може прочитати једино у степену апстракције и елаборираности, који је нешто већи када су у питању јавне личности. Такође, постоје две врсте процеса типизације славних. Прва се односи на то када појединац, захваљујући свом специфичном изгледу и држању, толико продре у колективну свест да у њој бива запамћен као личност, а не као апстрактан тип (Хемфри Богарт). Други облик типизације је оно што колектив чини са самом личношћу, приписујући јој различите особине и производећи легенду чак и од живих особа. Тако је, на пример, око Ал Капонеа исплетен велики број анегдота, које су често одражавале страхове или, пак, наклоности „обичних“ људи.

Када већ говоримо о типизацији познатих, треба истаћи и разлику која постоји између социјалног типа и стереотипа, на којој Клап посебно инсистира. Може се, наиме, помислити да су социјални типови исувише симплификоване категорије и стога постоји опасност да се они помешају са стереотипима. „Уколико дефинишемо стереотипе као ригидне, нетачне концепте, примењене на појединце без обзира на њихове стварне карактеристике, онда поричем да је процес типизирања о коме говорим стереотипизирање и држим да је разлика међу њима неопходна“²⁰, каже Клап. Он сматра да је јавно мишљење, када су у питању познате личности, заправо прилично тачно и откривајуће. Наравно, доста зависи и од тога ко расуђује, али проницљиви оцењивач људске природе најчешће чини „пун погодак“ поистовећујући неку особу са одређеним социјалним типом.

Клап зато наводи најзначајније разлике између стереотипа и социјалног типа. Тако, стереотип, по овом аутору, најчешће занемарује истину и обично се поистовећује са предрасудом. О њему се размишља као о појави коју би требало искоренити у циљу бољег разумевања и избегавања сукоба. Стереотип подразумева дистантно оцењивање оних који нису део групе, и то на нетачан начин. Социјални тип се, с друге стране, односи на ствари са којима смо добро упознати, омогућава увид у односе унутар једног система и представља стварне улоге које се играју. Иако симплификовани појмови, социјални типови, по Клапу, ни у ком случају нису искривљене слике. Аутор наводи да наше задовољство када неког типизирамо као, на пример, боема, плејбоја или јапија не долази само одатле што је то добра шала, већ има и везе са тим што то одређење сматрамо истинитим.²¹ Најзад, према Клапу, социјални типови, за разлику од стереотипа, имају изузетно важну функцију,

¹⁹ Ibid, 12.

²⁰ Ibid, 14.

²¹ Ibid, 9.

служећи друштвеној структури на различите начине тако, да је готово немогуће и замислити друштво без њих.

Друштвене функције социјалних типова

Клап разматра неколико најзначајнијих функција социјалних типова, као и то које аспекте друштвене структуре они нарочито одражавају. Социјални типови, најпре, доприносе разликовању улога које формална структура не признаје. Наиме, ниједан формални статус не даје упутства како да се односимо према *врсти* особе коју можемо срести у том статусу. Да би се ово појаснило, можемо навести следећи пример: статус професора може генерално подразумевати строгост и дистанцу према студентима, али један одређени професор може бити познат као „добричина“. Ова информација може помоћи у оријентацији студента, на пример, при избору ментора. Социјални тип у овом примеру јесте супституција студенту за интимно познавање одређеног професора, и то по Клапу, нимало лоша супституција. Његова значајна функција састоји се у обезбеђивању знања које је појединцу корисно у комплексном и анонимном модерном друштву, у складу са којим чини одговарајуће кораке у оквиру својих поступака. На овом месту можемо увидети разлику која постоји између социјалног типа и социјалне улоге. Улоге „не припадају“ ниједној посебној врсти појединца, али неке бивају појмовно повезане са одређеном врстом особе. Према томе, постоји улога шефа у некој фирми, али постоји и тип шефа, односно особе која се понаша на „шефовски“ начин. Пошто формална структура обележава и признаје само ограничен број улога, социјални типови су ти који спецификују неформалну структуру и специјалне ситуације које откривају разлике код људи у оквиру једног статуса.

Друга важна функција социјалних типова може се идентификовати у друштву које пролази кроз промене, када се њима дефинишу нове улоге које се том приликом појављују. Они су, самим тим, и показатељи друштвене промене, будући да је мењање друштвене структуре обележено појавом и нестанком типова. Клап нам представља сам начин на који нека улога бива дефинисана и утопљена у друштвену структуру. „Рецимо да особа игра нову улогу која је битна за групу. Људи можда нису у стању да тој улози доделе одређени назив у почетку, услед недостатка речника. Али у покушају карактеризације улоге постоји тежња ка томе да се нађе име за њу, неком досетком или можда коришћењем имена особе која је ту улогу упадљиво одиграла.“²² Када је улога добила своје име, може се десити да група схвати како јој је она неопходна и да је претвори у звање. Типизирање, дакле, има удела и у институционализацији улога. Клап овде, ипак, скреће пажњу на то да је главно подручје социјалних типова неформална област између чисто личне улоге и рационалне друштвене структуре.

²² Ibid, 21.

Као још једну функцију социјалних типова, Клап наводи њихов значај у професионализацији. Када се отвори ново радно место, на њему се ангажују одговарајући људи. Тип, овом приликом, може постати основа за селектовање особа за одређену професију. Поред одговарајућег образовања, може се рећи да постоји преферирани тип особе за одређено радно место. Многи типови су тако постали признати као прикладни за одређене професије попут „развијача“ кога често налазимо на месту обезбеђења или избацивача. Типизирање помаже и у бољем схватању професије од стране припадника друштва, у регрутовању људи који су јој најпре дорасли и у стављању интерне стратификације на знање особама унутар професије или групе („џомбе“ и „гуштери“ у војсци, уопште подела на професионалце и аматере).

О значају социјалних типова на нивоу појединца било је већ речи на почетку овог рада. Поред грађења идентитета, можемо поменути утицај самотипизације на понашање појединца. Наиме, одабир одређеног типа, који постаје доминантан део структуре личности појединца, утиче на даље изборе које ће он правити и на смернице које ће следити. На пример, ако особа мисли о себи да је „жесток момак“, тражиће друштво у коме ће то моћи и да докаже. Самотипизирање је значајан показатељ нечијег карактера, а особа ће одбијати све што је инконзистентно са њеним типом и обрнуто, прихватаће све што јој помаже да га што боље изгради. Фразе као што су *квари ми стил* или *буди оно најбоље у мени* указују на то да индивидуа тражи друштво које ће јој дозволити да буде оно што жели. Споља, међутим, може постојати труд околине да обликује појединца у складу са одређеним типовима који, пак, нису они које је тај појединац изабрао. Типизирање особе даје јој неформални статус и ставља је под, иначе, одсутну контролу. „У том смислу, назвати некога 'партибрејкером' говори му: 'Немој да одлазиш рано' и уколико он то учини, његов поступак је праћен поругом.“²³ Људи се, дакле, служе културним репертоаром социјалних типова да би контролисали појединце и модификовали њихов статус. Пожељно или непожељно типизирање може се одразити на утицај или углед који особа има. Овде видимо колико формални друштвени статус може бити погођен социјалним типизирањем. То се нарочито односи на вође, пре свега због тога што су за њих увек постављени виши стандарди, али и зато што људи нарочито обраћају пажњу на то да ли ће се ови „саплести“.

Као последњу функцију, Клап наводи генерални допринос социјалних типова консензусу, било да су у питању интерперсонални односи или друштво у целини. Под овим аутор подразумева да је сарадња унутар једне групе базирана на међусобном признавању појединца да припадају одређеним типовима и на постојању заједничког система типизације, у складу са којим они врше класификацију људи са којима се срећу. Генерални допринос социјалних типова на нивоу групе односи се на консензус по питању друштвених улога. Група, такође, формира свој сопствени идентитет

²³ О. Е. Klapp, *Social Types: Process and Structure*, American Sociological Review, Vol. 23, No. 6. (Dec., 1958), 676.

на основу социјалних типова. Лојалност групи је грађена на идентификацији са типом хероја и на мржњи према анитхероју. „Без брзог, неформалног концензуса по питању друштвених улога, потпомогнутог социјалним типовима, сумњам да би Американци могли да ураде много тога заједно“,²⁴ сматра Клап.

Ово би биле само најосновније функције социјалних типова, које показују како све они могу служити друштву. Клап наводи и чињеницу да социјални типови који постоје унутар једног друштва могу имати значаја у спознавању „националног карактера“. По овом аутору, наиме, свако друштво производи одговарајуће социјалне типове, према којима заузима специфичан однос и став. У том смислу, могуће је вршити и компарације различитих друштава по питању социјалних типова који у њима постоје и става који се према њима заузима. Када говоримо о различитим облицима типизације који постоје у различитим друштвима, треба поменути и то да могућност имигранта да идентификује социјалне типове нове средине може послужити као показатељ његове акултурације. У истом смислу се може говорити и о степену социјализације када је у питању сам припадник заједнице.²⁵ Такође, представа о неформалној друштвеној структури најбоље се стиче састављањем детаљног списка значајних социјалних типова које је заједница произвела. Овакав списак ће показати да социјални типови одражавају оне димензије друштвеног живота за које има мало еквивалентних, а још мање прецизнијих, техничких термина, како наводи Клап.²⁶ Заиста, можемо се запитати који би социолошки или психолошки појмови адекватно заменили појмове из домаћег сленга, као што су швалер, штекара, фрајер, мангуп, скоројевић, жутокљунац, друкара, никоговић, барон (лажов), буца, цар, легенда, спонзоруша итд. „Посматрајући многе речи из сленга за које нема замене, чини ми се да немамо много избора осим да се поуздамо у увид људи, какав је кристализован у социјалним типовима, да бисмо разумели шта се дешава у друштву.“²⁷

Занимљив је правац у коме је Клап даље разрадио своју теорију о социјалним типовима. Он је, наиме, захтевајући од испитаника да разврстају социјалне типове према томе како их разумеју када их неко други користи, дошао до закључка да се, мање-више, сви они могу подвести под три главне категорије: *Херој*, *Нитков* и *Луда*. Ове три категорије су, по Клапу, изузетно значајни друштвени симболи, према којима заједница увек заузима одређени став. *Хероји* се следе, хваљени су и постављени као узор, док *Ниткови* и *Луде* представљају негативне моделе, односно зло од којег се зазира и апсурдност којој се руга. Ови типови стога чине три правца девијације у односу на „убичајено“ понашање, које Клап описује на један сликовит

²⁴ О. Е. Klapp, *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*, 24.

²⁵ О. Е. Klapp, *Social Types: Process and Structure*, 678.

²⁶ О. Е. Klapp, *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*, 15.

²⁷ *Ibid*, 15.

начин: „Једном када особа напусти своју уобичајену улогу, она има три алтернативе: да убије змаја, да убоде Зигфрида у леђа или да падне са коња на изненађеног змаја.“²⁸ Та три правца девијације могу се, према Клапу, описати на следећи начин: *боље од, опасно по и незадовољавајуће*.²⁹ Разматрање ових значајних типова, међутим, захтева простор засебне студије и овде се може само још напоменути то да Клап, под евидентним утицајем Чикашке школе, развија теорију њихове нормативне природе и улоге у доприносу друштвеној контроли и консензусу.

Закључак

Из Клаповог рада се може извести закључак о несумњивом значају проучавања социјалних типова и он је свакако заслужан за скретање пажње на овај друштвени феномен. Ипак, ни у оваквој инспиративној студији не могу се избећи проблеми који се уочавају приликом упуштања у разматрање социјалних типова као производа једног друштва. Један од тих проблема тиче се сложености друштва у оквиру којег Клап разматра ове типове. Аутор, наиме, сматра да постоје типови који су генерално познати целокупном друштву какво је америчко. Уколико прихватимо ову претпоставку, можемо се запитати да ли се у оваквом, изузетно сегментираним друштву налази свугде на исти однос према свим „заједничким“ типовима. Да ли су они вредновани на исти начин и да ли се према свима њима заузима исти став? Често се, наиме, унутар једног друштва може уочити различит однос према одређеном типу. Као пример можемо узети тип центлмена, који се у оквиру одређених кругова цени и вреднује као пожељан, док се у другим круговима његови манири могу исмејавати и сматрати супротним од карактеристика „правог“ мушкарца. Према томе, особа која је типизирана као центлмен приближава се у првом случају типу Хероја док би у другом пре била сврстана у категорију Луде. Треба рећи да Клап уочава овај проблем када говори о типу Хероја у оквиру америчког друштва и да, у складу са тим, долази до закључка да у сложеном друштву нема потпуног консензуса по питању етичких стандарда. С друге стране, аутор говори о „сигурним“ моделима, као што су *бранитељи, мученици и добротинитељи*, који, иако малобројни, граде јединствени карактерни тип на нивоу целокупног друштва.³⁰

Када је у питању процес типизације, може се скренути пажња на неколико проблема које, колико ми се чини, Клап не помиње. Наиме, треба узети у обзир различите факторе који могу утицати на то да типизација буде погрешна. На првом месту, значајно је поставити питање да ли унутар друштва постоје особе чије се мишљење сматра нарочито меродавним, па

²⁸ Ibid, 17.

²⁹ O. E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools, as Agents of Social Control*, American Sociological Review, Vol. 19, No. 1. (Feb., 1954), 57.

³⁰ O. E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*, 96.

које, самим тим, имају велики утицај када је у питању типизација. То не морају бити, како Клап каже, проницљиви посматрачи људске природе, већ једноставно особе које се својим друштвеним статусом намећу као компетентне за давање суда о некоме. Овде треба водити рачуна о могућности манипулације типизацијом услед личних интереса и мотива, када се шире погрешне информације о одређеним особама. Поред тога, на погрешну типизацију може утицати и лоше искуство са појединцем који се типизира „на прву лопту“, односно, треба узети у обзир да људи нису увек објективни када врше процес типизације. Тако, на пример, студент може типизирати професора као исувише строгог уколико није положио испит, а да, у ствари, сам није научио градиво. Услед наведених фактора може се десити и то да постоји више различитих, чак супротстављених мишљења о једној истој особи. Типизација се у овим случајевима може показати као изразито дисфункционална по оне који се њоме воде у својим поступцима и одлукама, будући да производи конфузију и да не даје јасне упуте како се поставити према одређеној особи.

Може се извести закључак да су међуљудски односи, нарочито у савременим, комплексним и сегментираним друштвима, у великој мери одређени процесом типизације и социјалним типовима који се том приликом креирају. Могуће је слободно изнети претпоставку да нема друштва у коме ови социјални феномени не постоје, па они, као такви, свакако заслужују научну пажњу која би даље осветлила њихове многобројне аспекте, функције, али и дисфункције.

Vesna Trifunović

Formation of Social Types in the Theory of Orin Klap

Key words: social type, typization, slang, everyday speech, informal social structure

Theory of Orin Klap about social types draws attention to important functions that these types have within certain societies as well as that it is preferable to take them into consideration if our goal is more complete knowledge of that society. For Klap, social types are important social symbols, which in an interesting way reflect society they are part of and for that reason this author dedicates his work to considering their meanings and social functions. He thinks that we can not understand a society without the knowledge about the types with which its members are identified and which serve them as models in their social activity. Hence, these types have cognitive value since, according to Klap, they assist in perception and “contain the truth“, and therefore the knowledge of them allows easier orientation within the social system. Social types also offer insight into the scheme of the social structure, which is otherwise invisible and hidden, but certainly deserves attention if we wish clearer picture about social relations within specific community. The aim of this work is to present this very interesting and inspirative theory of Orin Klap, pointing out its importance but also its weaknesses which should be kept in mind during its application in further research.